

Бауман О. С.

аспірант

*ДННУ «Академія фінансового управління» (м. Київ); Україна
email:olbauman@gmail.com*

ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем забезпечення стабільності фінансової системи України, визначенню набору інструментів, які використовуються для її забезпечення, та аналізу теоретичних і практичних проблем їх застосування. Проведено аналіз доцільності використання індикаторів фінансової стійкості та економічних нормативів діяльності банків у процесі оцінки стабільності банківської та фінансової систем, визначено роль Національного банку України у забезпеченні стабільності фінансової системи, обґрунтовано необхідність впровадження інструментів макропруденційного регулювання.

Ключові слова: стабільність фінансової системи, регулятивний капітал, контрциклічний буфер, макропруденційне регулювання, банківське регулювання, стрес-тестування, системний ризик.

Формул: 0; рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 11

Bauman O. S.

Post-graduate student

*State educational and scientific institution "Academy of Financial Management"
(city Kyiv);, Ukraine;
email:olbauman@gmail.com*

INSTRUMENTS FOR PROVIDING STABILITY OF FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE

Abstract. The article investigates the phenomenon of stability of financial system in Ukraine, a set of tools, which are used to provide it and which will be used as part of strategy of development financial system in Ukraine, raises questions about the need to reform the financial system and approach to sustainability. In addition, it shows necessity of implementing instruments of macroprudential regulation, pays attention on the practical and theoretical problems of their application. Defined the role of the National Bank of Ukraine, as a regulator to ensure the stability of the financial system and was analyzed the feasibility of using indicators of financial stability and economic norms of banks to assess the stability of the entire financial system.

Key words: stability of financial system, regulatory capital, countercyclical buffer, macroprudential regulation, banking regulation, stress-testing, systemic risk.

JEL Classification: G 30, P 43.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 11

Bauman O. S.

аспірант

*ГУНУ «Академія фінансового управління» (г. Киев); Украина;
email: olbauman@gmail.com*

ИНСТРУМЕНТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Аннотация. Статья посвящена исследованию вопросов обеспечения стабильности финансовой системы Украины, определению набора инструментов, используемых для ее обеспечения, и анализу теоретических и практических проблем их применения. Проведен

анализ целесообразности использования индикаторов финансовой устойчивости и экономических нормативов деятельности банков при оценке стабильности банковской и финансовой систем, определена роль Национального банка Украины в обеспечении стабильности финансовой системы, обоснована необходимость использования инструментов макропруденциального регулирования.

Ключевые слова: стабильность финансовой системы, регулятивный капитал, контрциклический буфер, макропруденциальное регулирование, банковское регулирование, стресс-тестирование, системный риск.

Формул: 0; рис.: 0, табл.: 1, библи.: 11

Вступ. Відповідно до Конституції України та Закону «Про Національний банк України» основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці, але також в межах своїх повноважень він повинен сприяти забезпеченню стабільності всієї банківської системи, за умови, що це не перешкоджає досягненню основної цілі. Саме з цією метою – забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів здійснюється регулювання та банківський нагляд.

За даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, упродовж 2014-2015 рр. було ліквідовано 65 банків, що складає дві третини від загальної кількості ліквідованих банків за всі роки незалежності України. Високий показник кількості неплатоспроможних банків пов'язаний з так званим «очищенням» фінансової системи від проблемних банків у рамках Програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року, яку реалізує НБУ. Основною метою цієї програми є розбудова в Україні повноцінного, дієвого та ефективного фінансового сектору, збалансування всіх його сегментів та посилення стійкості до загроз.

У процесі реалізації напрямів та виконання завдань цієї програми очікується, що до 2020 р. будуть створені передумови для стабільного розвитку економіки України, перетворення фінансового сектору України у конкурентоспроможне середовище з інвестиційно-інноваційним кліматом. Важливим аспектом є те, що до 2020 р. планується впровадження макро- та мікропруденційного нагляду і забезпечення стійкості фінансової системи до макроекономічних шоків. Відповідно до комплексного плану заходів щодо забезпечення фінансової стабільності та динамічного розвитку фінансового сектору, упродовж 2015 р. заплановано розробити та впровадити інструменти політики макропруденційного регулювання, а саме – контрциклічні буфери капіталу, коефіцієнти LTV та інші. В даний час, саме політика макропруденційного регулювання визнана урядами багатьох розвинених країн дієвим інструментом забезпечення стабільності фінансової системи, а також виявлення і попередження системних ризиків.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Проблемам забезпечення стабільності фінансової системи та ролі НБУ як регулятора приділяється достатньо багато уваги як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, серед них: Я.В. Белінська, В.В. Коваленко, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. Але ще мало дослідженим у українській економічній науці залишаються питання забезпечення стабільності фінансової системи шляхом впровадження

інструментів макропруденційного регулювання. Окремі наукові дослідження цьому питанню присвятили українські вчені: Р.С. Лисенко А.О. Крилова, С.В. Міщенко, а тому існує нагальна необхідність більш детального вивчення методологічних і практичних аспектів запровадження макропруденційної політики в Україні. Це обумовлено тим, що на даному етапі розвитку Україна стоїть перед важливим викликом – реформування фінансової системи та забезпечення її подальшого стабільного розвитку, а інструментом досягнення цих цілей має бути запровадження макропруденційного регулювання.

Метою дослідження є аналіз практики використання інструментів забезпечення фінансової стабільності і обґрунтування нових механізмів та індикаторів для впровадження в Україні макропруденційного регулювання.

Результати дослідження. Кризова ситуація, в якій опинилась банківська та фінансова система України, є складною та напруженою. Стрімка девальвація національної валюти та валютні обмеження на фоні зменшення кількості банків шляхом визнання їх неплатоспроможними викликають недовіру до банківської системи. В таких умовах дуже складно забезпечити стабільність фінансової системи, тому потрібна система нових заходів, методів та інструментів.

У науковій літературі поняття фінансової стабільності є досить складним, а тому існує багато варіантів його трактування. Ніким не визначена межа, при перетині якої фінансову систему можна назвати стабільною, чи навпаки. Частіше за все фінансову стабільність визначають як одночасну стабільність банків і небанківських фінансових посередників, фінансових ринків і платіжної інфраструктури [1, с. 76-77]. Схожим є й тлумачення, яке використовує НБУ, – стабільна банківська система характеризується надійністю, збалансованістю та пропорційністю функціонування її структурних елементів, здатністю зберігати стійку рівновагу та надійність упродовж тривалого часу.

Для забезпечення та підтримання стабільності фінансової системи НБУ за свою історію використовував різні інструменти. Так, на початку 2000-х років на основі рекомендацій Базель-І з метою регулювання банківської діяльності НБУ розробив економічні нормативи діяльності банків. Передбачалось, що за допомогою цих нормативів буде забезпечено стабільну діяльність банків та своєчасне виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також можна уникнути неправильного розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, що притаманні банківській діяльності. Сьогодні ці нормативи є основним стовпом пруденційного банківського регулювання в Україні [2].

Підґрунтям для розрахунку цих нормативів є Інструкція «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [3]. Існуючі нормативи поділяють на чотири групи: нормативи капіталу (Н1-Н3), ліквідності (Н4-Н6), кредитного ризику (Н7-Н10) та нормативи інвестування (Н11-Н12). Базою для переважної більшості нормативів є регулятивний капітал, який і є першим нормативом. Лише для Н9 та Н10 базою розрахунку є статутний капітал. Розрахунок економічних нормативів банки проводять на підставі щоденних балансів. Банками щомісячно подається форма статистичної звітності №611 до департаменту банківського нагляду НБУ, в якій наведено фактичні значення економічних нормативів та ліміти відкритої валютної позиції, кількість

порушень, відхилення від середньозваженого значення нормативу на попередню звітну дату, а також відхилення від кількості порушень на попередню дату.

Як свідчить проведений аналіз, упродовж 2006-2015 рр. банківська система України знаходилась у різному фінансовому стані, але за фактичними даними економічних нормативів на передодні фінансової кризи ми бачимо лише незначне невиконання нормативу Н3 на кінець 2007 р. (нормативне значення не менше 9%) та проблеми з короткостроковою ліквідністю, які були притаманні до 2010 р., що видно зі значень нормативу Н6 (нормативне значення – не менше 60%) (табл. 1). На наш погляд, це свідчить про те, що значення економічних нормативів по всій системі не дають чіткого розуміння стану стабільності банківської системи.

Таблиця 1

Значення окремих економічних нормативів по системі банків України за період 2006-2015 рр.

Рік	Н1	Н2	Н3	Н4	Н5	Н6	Н7	Н8
2006	41 148,34	14,19	9,34	56,73	70,19	37,83	21,45	191,44
2007	72 264,70	13,92	8,91	53,6	75,31	39,93	22,56	171,06
2008	123 065,60	14,01	11,82	62,38	75,16	32,99	23,04	187,36
2009	135 802,13	18,08	13,91	64,45	72,9	35,88	21,56	169,21
2010	160 896,95	20,83	14,57	58,8	77,33	91,19	21,04	161,2
2011	178 454,00	18,9	14,96	58,48	70,53	94,73	20,76	164,46
2012	178 908,90	18,06	14,89	69,26	79,09	90,28	22,1	172,91
2013	204 975,90	18,26	13,98	56,99	80,86	89,11	22,33	172,05
2014	188 948,90	15,6	0	57,13	79,91	86,14	22,01	250,04
2015	129 816,90	12,31	0	78,73	79,98	92,87	22,78	364,14

Джерело: складено автором на основі даних НБУ

Слід також зауважити, що у 2015 р. було змінено сутність нормативу Н9. Тепер він характеризує максимальний розмір кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами. Цей норматив, починаючи з серпня 2015 р., кожен місяць усереднено перевищує гранично допустиме значення [3]. Можливо, саме цей норматив і був одним із індикаторів проблемності банків «Фінанси та Кредит» і «Хрещатик», оскільки за результатами перевірки про визначення пов'язаних з цими банками осіб, ініційованої НБУ, основна частка активів цих банків була пов'язана з кредитуванням саме пов'язаних осіб.

Отже, якщо розглядати фактичні значення економічних нормативів на окремого банку, то вони є дієвим інструментом попередження розриву ліквідності, відстеження адекватності регулятивного капіталу, захисту інтересів вкладників і можуть бути індикатором для відповідних дій регулятора. Однак, якщо проблеми виникнуть у системно важливого банку, то це може спричинити негативні наслідки для всієї банківської та фінансової системи. Але усереднення цих показників по всій системі не дає адекватного розуміння стану стабільності фінансової системи. НБУ доцільніше було б публікувати значення

нормативів у розрізі кожного банку, як це робиться, наприклад, з інформацією про фінансові результати банків, але на щомісячній основі. Аналіз фактичних даних (табл. 1) свідчить, що напередодні фінансових криз 2008-2009 рр. та 2014-2015 рр. чітка тенденція у зміні усереднених значень нормативів не прослідковується, майже впродовж усього періоду вони були в межах норми.

Відповідно до методичних рекомендацій МВФ, в Україні використовується система індикаторів фінансової стабільності, яку було розроблено ще на початку 2000-х років. Згідно з цією методикою передбачена компіляція та поширення 40 індексів, зокрема, 25 та 15 індикаторів для установ і клієнтів сектору депозитних корпорацій [4, с.37-38; 5, с. 28].

Розглядаючи основні принципи цієї системи, можна провести аналогію з системою економічних нормативів НБУ, тобто, провести аналіз стабільності фінансової системи шляхом визначення стабільності та стійкості окремої інституції з метою використання цих даних у макропруденційному аналізі. Такий аналіз повинен містити оцінку та контроль за сильними сторонами та вразливими місцями фінансових систем з метою підвищення фінансової стійкості, зокрема зниження імовірності краху фінансової системи.

Одним із інструментів макропруденційного регулювання, який передбачає використання індикаторів фінансової стійкості та який останнім часом активно використовує НБУ, є стрес-тестування. [6, с. 19-20]. Основна мета стрес-тестування полягає в оцінці ризиків і визначенні спроможності фінансово-кредитних установ протистояти потрясінням на фінансовому ринку. Але в Україні використання стрес-тестування полягає, переважно, в діагностичному обстеженні банків з метою визначення необхідності в їх докапіталізації. У науковій літературі висловлюється точка зору, що проведення макроекономічного стрес-тестування та розрахунків окремих індикаторів фінансової стабільності, які узагальнюються НБУ в рамках ініційованої МВФ і Світовим банком Програми оцінки стійкості фінансового сектору, не можна назвати повноцінним макропруденційним регулюванням та віднести до сформованої системи оцінки системного ризику. Вони є лише частковим аналогом такої діяльності [7, с.15; 8, с.57].

У червні 2015 р. було затверджено Програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року, якою передбачено розробити та запровадити макропруденційні інструменти, серед яких слід виділити контрциклічні буфери капіталу та коефіцієнти LTV. Однак ще в 2012 р. НБУ регламентував порядок формування та використання вітчизняними банками резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [9]. Саме ця постанова дає визначення коефіцієнту LTV як процентного співвідношення основної суми кредиту і ринкової (або оціночної) вартості застави та вимагає від банків враховувати значення коефіцієнту при формуванні резерву. Тому, про яку розробку та впровадження коефіцієнту LTV йде мова в Програмі говорити складно. Можливо, регулятор мав на увазі зміну гранично допустимої норми цього коефіцієнта. Адже зараз, максимальне відношення суми кредиту до обґрунтованої ринкової вартості, наприклад, в іпотечному кредитуванні складає близько 80% [10, с. 14]. Чим нижче значення

коефіцієнта LTV, тим вища ймовірність того, що при зверненні стягнення на позичальника виручка від реалізації застави дозволить кредитору відшкодувати позику та витрати на її надання та обслуговування.

Ситуація з контрциклічним буфером капіталу дещо відрізняється. У 2015 р. НБУ запровадив нові вимоги до капіталу банків, а також окремі вимоги до системно важливих банків, що передбачають використання буферів капіталу у вітчизняних банках, починаючи з 2020 р. Передбачено, що буфери капіталу будуть формуватися понад значення нормативу достатності основного капіталу та використовуватись з метою підвищення здатності банків протистояти кризовим явищам шляхом створення додаткової «подушки безпеки» та зниження ймовірності банкрутства. Метою введення показника контрциклічного буферу капіталу є захист банків від акумулювання ризиків у періоди кредитної експансії. Залежно від фази економічного циклу розмір буферу буде встановлено в межах від 0% до 2,5% [4, с. 39-41; 8, с. 58-60]. За даними НБУ, запровадження конкретного розміру контрциклічного буферу капіталу відбудеться лише після проведення ретельних розрахунків та в умовах стійкого економічного зростання в країні.

Висновки. Таким чином, поняття стабільності фінансової системи є досить складним і ще недостатньо вивченим. Преважна більшість трактувань цього поняття зводиться до ототожнення стабільності із комплексною стійкістю кожного інституту фінансової системи та їх здатністю поглинати негативні шоки [11, 4]. Це ж саме стосується і набору інструментів, що використовуються для забезпечення стабільності фінансового сектору. Через те, що в Україні близько 95% активів фінансового сектору припадає саме на банківську систему, набір інструментів і методів, які використовуються для забезпечення стабільності фінансової системи, за своєю суттю є інструментами регулювання банківської діяльності.

Ці методи та інструменти використовуються переважно з метою регулювання та нагляду за діяльністю окремих фінансових інститутів і дотримання ними відповідних нормативів діяльності. На нашу думку, такий підхід є достатньо дієвим і сприяє забезпеченню саме стійкості до дефолту окремого фінансового інституту. Однак на рівні фінансового сектору більшість із них є неприйнятними для використання, оскільки вони не дозволяють одержати адекватну інформацію про рівень або межу стабільності фінансової системи в цілому. В даному випадку при аналізі стану фінансової системи та забезпеченні її стабільності доцільно використовувати, крім індикаторів фінансової стійкості, ще й макроекономічні показники, які мають безпосередній вплив на фінансову систему.

Проведений аналіз показав, що використання у вітчизняній практиці інструментів макропруденційного регулювання сьогодні є номінальним, хоча НБУ робить вагомі кроки в даному напрямі. Розроблення нової стратегії розвитку фінансового сектору є значним зрушенням, адже в її рамках закладено фундамент для запровадження нових підходів та інструментів регулювання фінансової системи, в тому числі інструментів макропруденційного регулювання. Але ця стратегія, як і кожна інша, буде реалізована в

довгостроковій перспективі, а в українських реаліях говорити про довгострокову перспективу та взагалі займатися реформування в такий складний для економіки час досить важко. Діяльність НБУ зараз більше сконцентрована на нагальних викликах, з якими стикається кожен день. За останні три роки в Україні змінилось три голови НБУ. Тому давати гарантії, що вищезгадана програма буде доведена до завершального етапу, ніхто не може. А через це питання адаптації інструментів макропруденційного регулювання для фінансової системи України з метою забезпечення її стабільності та попередження системних ризиків залишається актуальним для подальшого дослідження.

Література

1. Науменкова С. В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури [Текст] : монографія / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Університет банківської справи НБУ, 2009. – 384 с.
2. Науменкова С. Ефективність пруденційного банківського нагляду: особливості методичних підходів [Електронний ресурс] / С. Науменкова, К. Цицик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 10 (175). – С. 46–55. – Режим доступу: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/ua/archives/3881#more-3881>.
3. Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Текст] // Постанова Правління НБУ від 12.05.2015 р. № 312.
4. Міщенко С. Критерії та показники оцінки стабільності функціонування фінансового сектору [Текст] / С. Міщенко // Вісник НБУ. – 2008. – № 9. – С. 36–45.
5. Обґрунтування методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи [Текст] / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко, Р. С. Лисенко, С. В. Міщенко. – К. : НБУ, Центр наукових досліджень, 2006. – 162 с.
6. Науменкова С. Стрес-тестування як інструмент діагностики фінансової стійкості банків [Текст] / С. Науменкова, С. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 5. – С. 18–23.
7. Міщенко В. Методологічні засади запровадження макропруденційного регулювання та нагляду [Текст] // В. Міщенко, А. Крилова // Вісник НБУ. – 2011. – № 3. – С. 12–15.
8. Науменкова С. В. Макропруденційні інструменти в механізмі забезпечення фінансової стабільності [Електронний ресурс] / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко // Фінанси України. – 2015. – № 10. – С. 53–76. – Режим доступу: http://fu.minfin.gov.ua/?page_id=17&mode=view&lang=uk&year=2015&issueno=10.
9. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [Текст] // Постанова Правління НБУ від 25.01.2012 р. № 23.
10. Науменкова С. Розвиток кредитування у посткризових умовах [Текст] / С. Науменкова, С. Міщенко // Банківська справа. – 2013. – № 1. – С. 3–19.
11. Міщенко В. І. Взаємодія органів державного управління як фактор подолання фінансової кризи [Текст] / В. І. Міщенко, Р. С. Лисенко // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 50–57.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2016

© Бауман О. С.

References

1. Naumenkova, S. V., & Mishchenko, S.V. (2009). *Rozvytok finansovoho sektoru Ukrainy v umovakh formuvannia novoi finansovoi arkhitektury*. Kyiv: Universytet bankivskoi spravy NBU.

2. Naumenkova, S., & Tsytsyk, K. (2015). Efektyvnist prudentsiinoho bankivskoho nahliadu: osoblyvosti metodychnykh pidkhodiv. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 10(175), 46–55. Available at <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/ua/archives/3881#more-3881>
3. Postanova Pravlinnia NBU. (2015, May). *Pro zatverdzhennia Zmin do instruksii pro poriadok rehuliuвання diialnosti bankiv v Ukraini.*
4. Mishchenko, S. (2008). Kryterii ta pokaznyky otsinky stabilnosti funktsionuvannia finansovoho sektoru. *Visnyk NBU*, 9, 36–45.
5. Naumenkova, S. V., Mishchenko, V. I., Lysenko, R. S., & Mishchenko, S. V. (2006). *Obhruntuvannia metodychnykh pidkhodiv do otsinky stiikosti finansovoi systemy.* Kyiv: NBU, Tsentr naukovykh doslidzhen.
6. Naumenkova, S., & Mishchenko, S. (2008). Stres-testuvannia yak instrument diagnostyky finansovoi stiikosti bankiv. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, 5, 18–23.
7. Mishchenko, V., & Krylova, A. (2011). Metodolohichni zasady zaprovadzhennia makroprudentsiinoho rehuliuвання ta nagliadu. *Visnyk NBU*, 3, 12–15.
8. Naumenkova, S. V., & Mishchenko, V. I. (2015). Makroprudentsiini instrumenty v mekhanizmi zabezpechennia finansovoi stabilnosti. *Finansy Ukrainy*, 10, 53–76. Available at http://fu.minfin.gov.ua/?page_id=17&mode=view&lang=uk&year=2015&issueno=10
9. Postanova Pravlinnia NBU. (2012, January). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhlyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy.*
10. Naumenkova, S., & Mischenko, S. (2013). Rozvytok kredytuvannia u postkryzovykh umovakh. *Bankivska sprava*, 1, 3–19.
11. Mishchenko, V. I., & Lysenko, R. S. (2009). Vzaiemodiia orhaniv derzhavnoho upravlinnia yak faktor podolannia finansovoi kryzy. *Finansy Ukrainy*, 1, 50–57.

Received 18.04.2016

© Bauman O. S.